

KRIMINAL MATERIALLARDA JANR VA PSIXOLOGIK TA'SIR MASALASI

Xajiyeva Madinaxan Ravshanbekovna

Annotatsiya: *Ushbu tezisda kriminal janrlarning bir-biridan farqi hamda kriminal materiallarning ta'siri va tahlili haqida so'z boradi.*

So'nggi yillarda "jinoyat jurnalistikasi", "jurnalistik surishtiruvi", atamaları keng qo'llanilmoqda. Kriminal jurnalistikaning mavzulariga jinoyatlar, favqulodda vaziyatlar, ijtimoiy soha, noqonuniy xatti-harakatlar, korrupsiya faktlari, moliyaviy firibgarlik, zo'ravonlik va hokazolar kiradi. Kriminal jurnalistika tarkibida bir nechta muhim janrlarni ajratib ko'rsatish mumkin, ular jurnalistlar tomonidan voqealarni yetkazishda qo'llaniladi: yangilik, xronika, reportaj, jurnalistik tadqiqot, tahliliy maqola, sharh, intervyu.

Kriminal jurnalistika janrlarini alohida tushinish uchun ularga to'xtalsak: Xronika - mustaqil sarlavhasiz 2-3 iboradan iborat informatsion xabar. Xronika yozuvlari voqealar va faktlarni keraksiz tafsilotlarsiz xabar qiladi. Surishtiruv jurnalistikasi - jinoyat jurnalistikasining janri bo'lib, uning asosi jinoyat, siyosiy janjal, firibgarlik va hokazolarni uzoq muddatli o'rganish bo'lib, uning maqsadi birlamchi ijtimoiy ahamiyatga ega ma'lumotlarni olishdir. Surishtiruv jurnalistikasi uni taqdim etish huquqiga ega bo'lgan shaxslar tomonidan ixtiyoriy ravishda berilgan, shubhasiz, faktik ma'lumotlarga asoslanishi kerak. Umuman olganda, jiddiy, ijtimoiy ahamiyatga ega bo'lgan kriminal janrlarni tekshiruvning maqsadlarini quyidagicha ifodalash mumkin: xalq uchun zarur, hayotiy muhim, lekin ulardan yashirin bo'lgan ma'lumotlarni ochiq-oydin bayon etish; [1].

Sharh - muhim voqealarni tushuntirish, muhokama qilish va oydinlashtirishga qaratilgan kriminal jurnalistika janri. Muallifning sharhdagi pozitsiyasi zamonaviy voqelikda dolzarb bo'lgan voqealarga munosabatni ifodalashga, bu hodisalarning muammolarini shakllantirishga, yutuq va kamchiliklarni tahlil qilishga, kelgusidagi harakatlarning rivojlanishini baholash va prognoz qilishga qaratilgan.

Analitika - muayyan faktlarni tahlil qilish va natijalarni umumlashtirishga qaratilgan janr. Tahlil muallifi, avvalo, olib borilayotgan tadqiqotda muammoning mavzusi va mohiyatini aniqlaydi. Tahlilda keltirilgan faktlar o'quvchiga o'rganilayotgan hodisani tushunishga yordam berishga qaratilgan. Sharh - qat'iy faktik janr bo'lib, unda faktlar o'zaro ta'sirda tekshiriladi, ular orasidagi sabab-oqibat bog'liqliklari ochib beriladi [2].

Ko'pgina huquq-tartibot idoralari ommaviy axborot vositalaridan qidiruvda bo'lgan jinoyatchilar haqidagi ma'lumotlarni chop etish uchun platforma sifatida foydalanadilar. Huquqni muhofaza qiluvchi organlar va ularning yaqinlariga yordam berish ham kriminal jurnalistikaning asosiy vazifalaridan biridir. So'nggi paytlarda, Evropaning televizion modasi mahalliy televideniye ga kirib borganida, kriminal

jurnalistikaga qiziqish misli ko'rilmagan darajada oshdi. Borgan sari tez-tez ekranlarda jinoyatchilik haqidagi teleko'rsatuvlarni, taniqli jinoiy yoki shov-shuvli ish haqidagi hikoyalarni ko'rishingiz mumkin [3].

Xususan O'zbekiston televideniyesi orqali: "Voqea joyi", "jinoyat izi", "bir jinoyat izidan", "25-soat", "Qilni qirq yorib", "Millar" kabi ko'rsatuv va dasturlar namoyish etilib, ularda kriminal mavzular yoritiladi. Yuqoridagi ko'rsatuv va dasturlarda jinoyatning barcha jihatlar va jinoyatchining harakatlari ko'rib chiqiladi, tergov jarayonlaridagi qiyinchiliklar, jabrlanuvchining yaqinlari bilan suhbat qilinadi. Jinoyat joyi hamda yig'ilgan faktlarga tayanib ilk ishlab chiqilgan gipotezalar, ekspert va guvohlar fikri tegishli mutaxassislar tomonidan chuqur o'rganib chiqilgan jarayonlar aktyorlar tomonidan ijro qilib beriladi. Bugungi kunda ekranlarda kriminal mavzular tomoshabinlar uchun hayratlanarli emas balki qiziqarli faktga aylangan. Ommaviy axborot vositalari zamonaviy texnologiyalar tufayli jamoatchilikka telekompaniyaning reytingini oshiradigan narsalarni taqdim etadi. Televizion kanallarda jinoyat haqidagi hikoyalarning mashhurligini tushuntiruvchi bir qancha nazariyalar mavjud. Bundan tashqari, mutaxassislar ikki toifaga bo'lingan. Birinchisining tarafdorlari, zo'ravonlik sahnalarini tomosha qilishda ba'zi odamlar qo'rqmaydilar, balki yoqimli hayajon tuyg'usini boshdan kechirishadi. Boshqa tadqiqotchilarning fikricha, jinoyat xronikasini ko'rgan odam eyforiya holatidadir. Ko'rish yakunida tomoshabin suratga olingan holat uning boshiga tushmaganini tushunadi va u ko'rgan voqealar uni kelajakda hushyor bo'lishga o'rgatadi. Jinoyat yangiliklari tomoshabinlarda kuchli his-tuyg'ularni uyg'otadi, shuning uchun ham bu janrning mashhurligi odamlarning yangi his-tuyg'ularni boshdan kechirishga harakat qilishlari bilan bog'liq. Darvoqe, Berkli va Florida universiteti psixologlari jinoyat xronikalarini qo'rqinchli filmlar bilan solishtirishadi va ba'zi odamlar o'zini baxtsiz deb hisoblashni yaxshi ko'radi, deb hisoblashadi. Bunday odamlar qo'rqishni yaxshi ko'radilar va zo'ravonlik sahnalari ularga zavq bag'ishlaydi. Tadqiqotchilarning fikricha, zo'ravonlik sahnalaridan zavqlanadigan tomoshabinlar psixologik jihatdan raqiblaridan farq qiladi. Televideniyaedagi kriminal mavzularning yoritilishi salbiy emotsiyalarni uyg'otishi ham propaganda vazifasini bajarib qo'yishi ham mumkin. Kriminal mavzuni jurnalist yoritarkan jinoyatning qay tartibda amalga oshirilganligini mayda detallarini anglatib, aktyorlar holatni ko'rsatib bermasa mavzudan keyin shunday jinoyat avj olishi yoki takrorlanishining oldi olingan bo'ladi. Tadqiqotlarda kriminal ko'rsatuvlar tomoshabinni yuraksiz, jamiyatga nisbatan beadab, tajovuzkorlik qiladi, degan fikr bor. Bolalar va o'smirlar ayniqsa zararli ta'sirlarga moyil. Televidiniyeda jinoyat xronikalariga ehtiyoj hali ham muhokama qilinmoqda, ayniqsa, tomoshabinlar soni va reytingini oshirish uchun telekanallar qonli sahnalarni translyatsiya qilishdan bosh tortmaydi. Hozirda televidenie jurnalistikaning kriminal janrlarini juda batafsil yoritib bermoqda. Televizion ekranlarda batafsil tasvirlangan o'lim inson ruhiyatiga kuchli ta'sir qiladi va bu ta'sirning ta'siri darhol amalga oshirilmaydi. Qotillik sahnalarini doimiy tomosha qilishda odamning ruhiy holatining buzilishi tomoshabinning

voqelikni yetarli darajada idrok etmasligida namoyon bo'ladi. Boshqacha qilib aytganda, psixoz fonida odam sun'iy ravishda yaratilgan xavfdan doimiy qo'rquvda. [4]

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. <https://moluch.ru/archive/87/16892/>
2. Тертычный А.А. Расследовательская журналистика / А.А. Тертычный.
- М.: Аспект пресс, 2002. - 384 с.
3. Журналистское расследование: история метода и современная практика / под общей ред. А.Д. Константинова. - СПб.: Изд. дом Нева; Олма-пресс, 2003. - 480 с.
4. Долгина Е.С. Криминальная журналистика: теоретический аспект /
Е.С. Долгина, М.Ю. Ситникова // Молодой учёный. - 2015. - № 7 (87). - С. 1111